

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

Мирко Грчић^{1*}

* Универзитет у Београду – Географски факултет

Извод: Становништво света достигло је 7 милијарди 2011. године. Као и свака претходна милијарда, тако и овај догађај изазва бројне дискусије и контроверзе. Поново су на дневни ред бројних научних скупова, међународних конференција и истраживачких пројеката дошла питања: Куда иде човечанство? Где су границе раста? Како обезбедити одрживи развој? Циљ овога рада је да анализира динамику и правце промена становништва света у прошлости и данас.

Кључне речи: демографија, популација, динамика, свет, урбанизација

Abstract: The population of the world has reached 7 billion in 2011. Like every previous billion and this event evoked numerous discussions and controversy. Again on the agenda of numerous scientific meetings, international conferences and research projects appeared questions: Where mankind is going? Where are the limits to growth? How to ensure sustainable development? The aim of this paper is to analyze the dynamics and direction of world population change in the past and present.

Key words: Demography, population, dynamics, world, urbanization

Увод

У демографском развоју човечанства издвајају се три периода: од појаве човека на Земљи до 1650. године, који се карактерише спорим растом становништва; од 1650. до 1950. године, који се карактерише убрзаним растом; и најновији период, после 1950., који се карактерише демографском експлозијом. За ова три периода карактеристична су три типа репродукције становништва, зависно од кретања наталитета и морталитета – архетип, традиционални тип и савремени (рационални) тип. Прелаз од једног типа на други називамо демографска револуција или транзиција. Демографска револуција има две фазе – преврат у морталитету, и другу – преврат у наталитету. Различит почетак и асинхроност развоја обеју фаза демографске револуције, води ка демографској експлозији, у смислу наглог раста броја становника, који је 2011. године већ прешао седам

¹ Контакт адреса: mirko@gef.bg.ac.rs

Мирко Грчић

милијарди. Циљ овога рада је да размотри основне процесе у демографском развоју човечанства у ретроспективи и перспективи, на бази расположивих података. Сваки демографски поглед у далеку прошлост је непрецизан, базиран на проценама. Први пописи у Европи, у првој половини XIX века, означили су почетак „статистичке ере“.

Прва демографска револуција

По проценама специјалиста, број становника у палеолиту увећао се за 3-8% за хиљаду година. На крају мезолита и почетком неолита – пре 10 хиљ. година – на читавој Земљи није било више од 5-10 мил. људи. У неолиту раст броја становника се убрзао (до 40% за хиљаду година), и на крају неолита, око 2.000 г. п. н. е., становништво је достигло приближно 50 мил. људи. Факт неолитске „демографске експлозије“ био је резултат квалитативних измена у репродукцији становништва, смени њеног историјског типа, прве демографске револуције. Та хипотеза ипак, није сасвим доказана (Вишневский А. Г., 2005).

Смена архетипа новим типом репродукције становништва настала је у доба неолита и била нераскидиво повезана с огромним социјално-економским превратом, који је Гордон Чајлд назвао „неолитска револуција“. Суштина тог преврата састоји се у прелазу од сакупљачке на производну привреду. Прва жаришта неолитске револуције настала су у X-VIII в. п. н. е., а до Европе је стигла тек у VI-IV в. п. н. Неке групе становништва Земље остале су на стадијуму сакупљачке привреде све до данас (нпр. Бушмани). Нова привреда била је праћена повећавањем броја становника. Археолози су приметили да су се у древним жариштима неолитске револуције на Блиском Истоку, насеља брзо увећавала, што значи да је дошло до концентracије становништва и формирања већих заједница. На пример, према изворима које наводи Вишневский (2005), на територији Џејтунске културе у јужној Туркменији, у VI миленијуму п. н. е., након завршетка неолитске револуције, живело је око 3 хиљ. људи (при густини од 140 ст/100 km²). У IV миленијуму, у епохи раног енеолита, на истој територији обитавало је 12 – 14 хиљ. људи или 660 људи на 100 km² (Массон В. М., 1971). На територији савремене Француске, у IV миленијуму п. н. е. живело је 200-300 хиљ. а у III миленијуму око 5 мил. људи (Nougier L. R., 1959; Вишневский А. Г., 2005). Становништво Мезопотамије, у III миленијуму п. н. е. бројало је тек око пола милиона људи, а касније је достигло 4-6 мил. (Reinhard M., Armengaud A. 1961). Становништво Египта средином I миленијума п. н. е. по разним проценама износило је од неколико милиона до неколико десетина милиона људи (Hollingsworth T. H., 1969; Вишневский А. Г., 2005).

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

У доба аграрне револуције и процвата блиставих цивилизација Блиског Истока, Египта и Источног Медитерана – пре око три хиљаде година – број становника света је достигао приближно 40-50 мил. У периоду врхунца римског царства – 100 г. п. н. е. – становништво света износило је око 240 мил., од чега је на *Imperium Romanum* отпадало 60 мил., на Кину такође 60 мил. На почетку другог миленијума на нашој планети је живело 1.650 мил. становника, а на почетку трећег миленијума 6.100 мил.

Табела 1. – Број и темпо раста становништва на Земљи

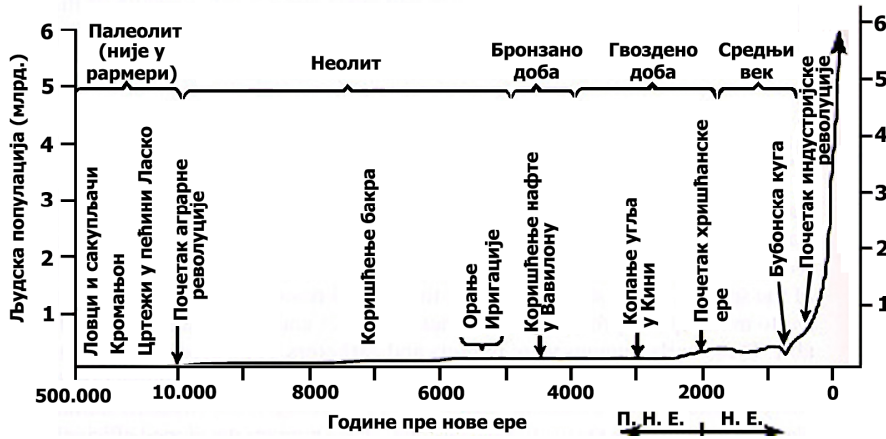
Период	Године	Трајање периода (год.)	Број становника на почетку периода (мил.)	Раст током периода у %		
				За 1000 година	За 1 годину	
Рани палеолит	1.000.000 п. н. е.	900.000	0	0,1-0,2	Мање од 1	-
Средњи палеолит	100.000 п. н. е.	70.000		0,2-0,3	3	-
Касни палеолит	30.000 п. н. е.	15.000		1	8	-
Мезолит	15.000 п. н. е.	8.000		3	15	-
Неолит	7.000 п. н. е.	5.000		10	40	0,03
Античка епоха	2.000 п. н. е.	2.000		50	-	0,1
Рани средњи век	1 г. (н.е.)	1.000		230	-	0,02
Средњи век	1000 г.	500		275	-	0,1
Касни средњи век	1500 г.	300		450	-	0,2
Ново доба	1800 г.	100		919	-	0,6
Најновије доба	1900 г.	50		1571	-	1,0
Савременост	1950. г.	50		2502	-	1,8
Постмодерност	2011. г.	61		7000	-	1,7

Извор: Урланис Б. Ц., 1976.

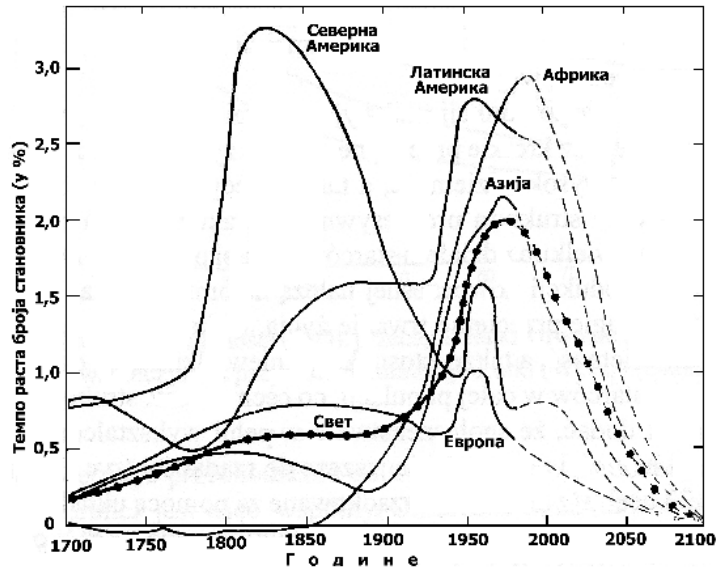
Друга демографска револуција

У години рођења Исуса Христа, тј. на почетку првог миленијума нове ере, на Земљи је живело око 200-250 мил. људи и та бројка се није много мењала све до десетог века. У XIII в. број становника је стагнирао, а у XIV в, је чак опао услед епидемије куге („црне смрти“) која је однела око четвртине укупног становништва. Просечно трајање живота је варирало око 20-30 година. У време кад је Колумбо открио Америку (12. октобра 1492.) становништво света бројало је око 450-500 мил. или скоро 13 пута мање него на почетку XXI века. Изразита преломна тачка је 1.650 година, када је број светског становништва достигао 670 мил., и то захваљујући

расту становништва Европе, где су развој индустрије и пољопривреде и достигнућа медицине, позитивно утицали на демографске процесе. Та цифра је 1750. г. достигла око 790 мил., 1800. године 919 мил., 1850. - 1.250 мил., 1900. - 1.571 мил., 1950. - 2.502 мил., 2000. - 6,1 млрд., 2011. - 7,0 млрд. Према томе, за два миленијума нове ере човечанство се увећало за више од 20 пута, а за последња два века, скоро седам пута.

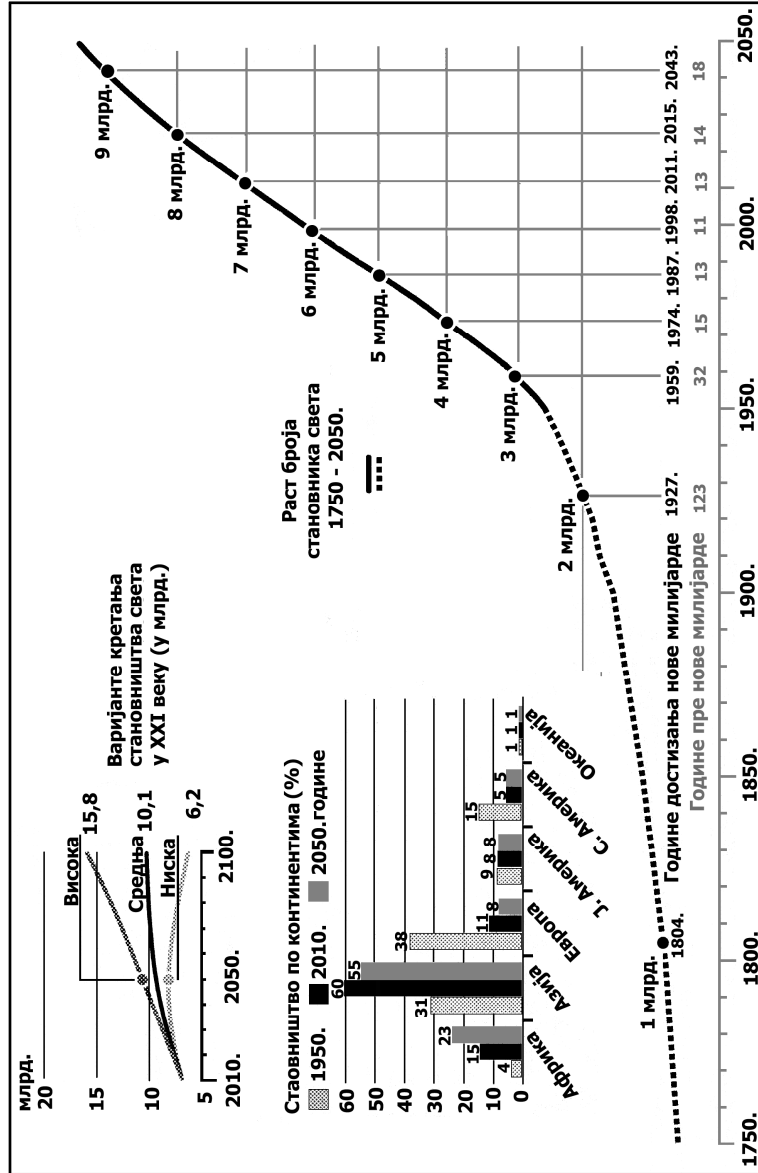

Слика 1. Динамика развоја броја становника света

Слика 2. Промене темпа демографског раста света и најнасељенијих континента, у време демографске транзиције (Okólski 1990, с. 18)

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

Слика 3. Раст броја становника света и континента, с прогнозом ОУН до 2050. г.

Мирко Грчић

Прираст становништва у другој половини XX века износио је 3,5 милијарде, што је приближно броју становника 1850. и 1950. заједно. Становништво света достигло је 1 милијарду 1804. године. За увећање од 1 млрд. на 2, требало је 123 године. Трећа милијарда достигнута је већ за 32 године, четврта милијарда за 15 година. За пету и шесту милијарду било је потребно само 13 и 11 година, а за седму милијарду 13 година. Период увећања од 7 на 8 млрд. трајаће 14, од 8 на 9 – 18 година (Population, 2001). Према различитим проценама, у XX и првој половини XXI века, становништво Земље ће се повећати за 5-7 млрд. људи (Спасовски М., Шантић Д. (2011).

Трећа демографска револуција – демографска „експлозија“

Трећу демографску револуцију средином XX века можемо упоредити с другом. Међу њима постоје и велике разлике. Жариште друге демографске револуције било је у Европи, изазвано индустријском револуцијом и променама у социо-економској сфери у XVIII-XIX веку. Трећа демографска револуција одвија се у земљама у развоју Азије, Африке и Латинске Америке, у другој половини XX века, и иде знатно испред социо-економског развоја.

Табела 2. Бројно кретање становништва света по основним регионима (млн.)

Година	Укупно	Европа (без Русије)	Азија	Русија (бСССР*)	Африка	Америка (Сев. и Лат.)	Аустралија и Океанија
5000. п. н. е.	30	3	20	1	5	1	0,5
1. г. н. е.	230	35	155	5	30	4	1
1000.	305	43	195	10	40	15	1,5
1500.	440	75	250	15	60	27	2,5
1650.	550	82	330	20	100	15	3
1800.	952	160	620	50	90	30	2
1850.	1248	205	790	75	110	65	3
1900.	1656	295	950	130	130	145	6
1950.	2516	393	1376	180*	224	331	13
1970.	3694	459	2102	243*	361	510	19
1985.	4817	492	2801	278*	555	667	24
2000.	6054	582	3679	145	796	823	29
2010.	6896	597	4022	143	1022	935	37

Извор: Мичев Н., 2003. Број за 2000. и 2010. г. је према подацима ОУН. За претходне године су израчунате средње вредности из различитих извора.

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

Младе државе тзв. „Трећег света“ су за веома кратко време смањиле коефицијент морталитета за више од два пута. Истовремено је наталитет остао на високом, и чак веома високом нивоу. Традиционално демографско понашање у тим земљама се није битно променило све до краја XX века. Тако од 145 мил. новорођенчади годишње, 125 мил. се рађа у земљама у развоју. Према досадашњим трендовима развоја, може се прогнозировать, да ће будућност демографског развоја припадати становништву неевропског порекла. Становништво неевропског порекла је на почетку демографске транзиције, а европског – на крају. Према томе, долази до демографске поларизације света – на једној страни су земље „демографске кризе“, а на другој – „земље демографске експлозије“.

Табела 3. Кретање броја и густине светског становништва

Година	Број становника (мил.)	Средња годишња стопа пораста (%)	Густина (ст./km ²)
0	300	-	2
1000.	310	-	2
1500.	500	0,10	4
1750.	790	0,36	6
1800.	980	0,48	7
1850.	1260	0,57	9
1900.	1650	0,62	12
1930.	2070	0,74	15
1950.	2520	0,96	18
1960.	3020	1,98	22
1980.	4450	2,03	33
1990.	5270	1,91	39
2000.	6055	1,49	46
2025.	8470	1,32	63

Извор: The World at Six billion, UN, [www. un.org/esa/population/publications/sixbillion](http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion) UNPopulationDivision.

Број становника у претходној табели се разликује због различитих извора.

Земље „демографске кризе“ су економски развијене земље, које су прошле другу фазу демографске транзиције и ступиле у трећу фазу, за коју је карактеристично смањивање природног прираштаја становништва услед ниског наталитета. Диференцирају се у три подгрупе. У прву спадају земље које су у периоду 2000-2009. г. имале позитивну просечну годишњу стопу природног прираштаја (преко 0,2%), која обезбеђује проширену репродукцију. То су: развијене земље тзв. „Новог света“ (САД, Канада,

Мирко Грчић

Аустралија, Нови Зеланд), земље европске „Атлантске фасаде“ (скандинавске земље, земље Бенелукса, Пиринејско полуострво, Француска), европске острвске земље (В. Британија, Ирска, Исланд, Малта, Кипар) и алпске земље (Италија, Аустрија, Швајцарска). Период удвостручавања становништва у тим земљама износи 100-200 година.

У другу подгрупу спадају земље које су на рубу демографског суноврата, с природним прираштајем 0-0,2%. Ту спадају Јапан и неке европске земље: Немачка, Словенија, Словачка, Грчка. На пример, у Немачкој ће се услед ниског наталитета смањити становништво од данашњих 82 мил. на 71 мил. 2050. године.

У трећу подгрупу спадају земље с негативним прираштајем или боље речено с природним губитком становништва (депопулацијом), услед ниског наталитета. То су углавном бивше социјалистичке земље источне и средње Европе: Русија, Украјина, Белорусија, Пољска, три балтичке републике – Естонија, Летонија и Литванија, Грузија, Бугарска, Румунија, Мађарска, Хрватска, Србија, Црна Гора. У Европи ће 2025. г. скоро половина земаља имати мањи број становника него данас, међу којима ће се наћи и велике земље као што су Русија, Украјина, Немачка, Италија.

Земље демографске „експлозије и притиска“ су недовољно развијене земље Азије, Африке и Латинске Америке. И оне се диференцирају на три подгрупе, с обзиром на просечну годишњу стопу природног прираштаја у периоду 2000-2009. г. У прву подгрупу, са стопом 0-1,5%, спадају углавном велике земље Латинске Америке, централне Азије, Кина, Иран и друге новоиндустријализоване земље. Другу подгрупу, са стопом 1,5-3%, чине земље јужне и југоисточне Азије, северне и источне Африке, централне Америке и друге, богате природним ресурсима. Најинтересантнија је трећа подгрупа, са просечном стопом природног прираштаја преко 3%, коју чине углавном најсиромашније земље западне и југозападне Африке (Бенин, Буркина, Гамбија, Сијера Леоне, Чад, Малави, Либерија, ДР Конго, Ангола), централне и источне Африке (Уганда, Бурунди, Танзанија, Еритреја, Мадагаскар), југозападне Азије (Сирија, Палестинска зона, Јордан, Јемен, Авганистан) и неке арапске земље богате нафтом (Катар, Кувајт). У овим земљама период удвостручења броја становника износи око 20 година.

Демографска поларизација света

Снижавање смртности и продужетак људског живота постали су симбол прогреса, неоспоран доказ победе људског разума. Али то је нанело човечанству сасвим неочекиване изазове, на које земље у развоју не могу адекватно да одговоре. Брзо смањење смртности није било праћено променама социокултурних норми, које сугеришу демографско понашање

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

људи, у складу с новим условима. Отуда су настале „маказе“ између ната-литета и морталитета, и енорман раст становништва у већини земаља Ази-је, Африке и Латинске Америке. У другој половини XX века, пораст њиховог становништва био је седам пута већи него у развијеним земљама.

Табела 4. Број становника по макрорегионима света, 1950-2050. г.

Територије	Површ. мил. km ²	Становништво (мил.)			Густина (ст/km ²) 2011.	Удео у ст. света 2011. (%)
		1950.	2011.	Прогноза за 2050.		
СВЕТ	136,137	2,519	6,987	9,587	51,3	100,0
АФРИКА	30,312	221	1,051	2,300	34,7	15,0
Северна Африка	8,525	53	213	323	25	3,1
Западна Африка	6,138	60	313	792	51	4,5
Источна Африка	6,362	66	336	826	52,8	4,8
Средња Африка	6,613	26	131	291	19,8	1,9
Јужна Африка	2,675	16	58	68	21,7	0,8
АМЕРИКА	42,321	339	942	1,216	22,3	13,5
Сев. Америка	21,776	172	346	470	15,9	4,9
Центр. Америка	2,480	37	158	211	63,7	2,3
Кариби	234	17	42	48	179,5	0,6
Јужна Америка	17,832	113	396	487	22,2	5,7
АЗИЈА	31,877	1,398	4,216	5,284	132,3	60,3
Западна Азија	4,831	51	238	402	49,3	3,4
Јуж.-цент. Азија	10,791	499	1,795	2,574	166,3	25,7
Југоист. Азија	4,495	178	602	796	133,9	8,6
Источна Азија	11,760	671	1,581	1,512	134,4	22,6
ЕВРОПА и Русија	23,061	547	740	725	32,1	10,6
Северна Европа	1,810	77	100	118	55,3	1,4
Западна Европа	1,108	141	190	191	171,5	2,7
Источна Европа	18,826	220	295	259	15,7	4,2
Јужна Европа	1,317	109	155	157	117,7	2,2
ОКЕАНИЈА	8,564	13	37	62	4,3	0,5
Развијени региони*	53,178	813	1,258	1,275	23,7	18,0
Недовољно развијени**	82,959	1,706	5,729	7,875	69,1	82,0

Извор: World population data sheet; <http://www.prb.org>; Population & Societes, 480.

*У развијене регионе убрајају се Европа, С. Америка, Аустралија, Н. Зеланд и Јапан.

**Недовољно развијени региони обухватају Африку, Азију (изузев Јапана), Латинску Америку и Карибе, плус Меланезију, Микронезију и Полинезију.

Највећи проценат светског становништва живи на територији Источне и Јужне Азије. Англоамерика је на трећем месту, Русија на четвртм. Најгушће је насељена централна Европа, затим Јужна Азија. Узроци неравномерног размештаја људи на земаљској кугли су пре свега историјски и економски. Географски положај и климатски услови имају све мањи значај. Становништво света увећало се у другој половини XX и првој деценији XXI века за близу 3 пута - од 2,5 на 7 млрд. људи. Пораст броја становника у XX веку (1900-2011. г.), био је највећи у Африци, нешто мањи на континентима тзв. „Новог света“ (обе Америке и Аустралија са Океанијом), а најмањи у Европи. У првој половини XXI века највећи природни прираштај просечно годишње има Африка, потом обе Америке и Аустралија са Океанијом. Становништво земаља у развоју расте брже него национално богатство, што је главни узрок раста сиромаштва.

Диспаритети регионалног демографског развоја света се продубљују. Од 1950. до 2011. г., становништво Африке се увећало за 4,8 пута; Латинске Америке – око 3 пута; Азије – за 3 пута; Океаније – за 2,8 пута; Северне Америке – за 2 пута, док Европе за само 1,4 пута. Променио се распоред становништва по земљама: 2010. године више од 100 мил. становника имале су Кина, Индија, САД, Индонезија, Бразил, Пакистан, Бангладеш, Нигерија, Руска Федерација, Јапан и Мексико. На тих 11 земаља отпадало је 60,3% светског становништва. Међу њима једино Русија има негативан природни прираштај, а Јапан је на „позитивној“ нули.

Табела 5. Просечне годишње стопе природног прираштаја становништва по континентима

Континенти	Просечан годишњи природни прираштај (у %о)			
	1850-1900.	1900-1950.	1950-2000	2000-2050.
Европа	7	6	6	0
Азија	3	8	19	6
Африка	4	10	25	20
Англоамерика	23	14	12	7
Лат. Америка	13	16	23	7
Аустрал. и Ок.	-	16	18	11
Бивши СССР	17	6	9	-
Свет укупно	5	8	18	8

Природни прираштај светског становништва малаксава. У периоду 1980-85. г. износио је просечно годишње 1,7%, а 2000-2009. године 1,4%. Тај тренд је присутан у већини популационо великих земаља. Прираштај је опао у наведеном периоду (у %) у Индији са 2,2 на 1,7, у Кини са 1,4 на

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

0,8, у Пакистану са 3,7 на 2,5, у Индонезији са 2,1 на 1,4, у Бразилу са 2,2 на 1,3, у Бангладешу са 2,2 на 1,8, у Јапану са 0,7 на 0,0. Нигерија је у истом периоду забележила повећање прираштаја са 2,9 на 2,7 а САД са 0,9 на 1,1%. Русија је забележила пад са 0,7 на -0,5%.

Апсолутни прираштај светског становништва се мало повећао у периоду 1980-85 износио је 80,3 мил. просечно годишње, а 2000-2009. године 83 мил. Чисти годишњи прираштај светског становништва локализован је у малој групи земаља, при чему на две од њих – Индију и Кину – отпада око 1/3 светског прираштаја, а на десет земаља – демографских лидера – 57% светског прираштаја. Редослед водећих десет земаља по величини чистог годишњег прираштаја, у периоду 2000-2009. г., био је следећи: Индија 19,6 мил. (20,7% светског прираста); Кина 10,7 мил. (11,3%); Пакистан 4,2 мил. (4,5%); Нигерија 4,2 мил. (4,4%); САД 3,4 мил. (3,6%); Индонезија 3,2 мил. (3,4%); Бангладеш 2,9 мил. (3,1%); Бразил 2,5 мил. (2,7%); Филипини 1,9 мил. (2%) и Мексико 1,3 мил. (1,4%).

Интересантно је пратити регионалне измене, које су настале у другој половини XX и почетком XXI века. У развијеним земљама је 1950. године живело 812 мил. људи, а 2010. године 1.241 мил., што је повећање око 53%. То је тзв. „златна милијарда“. Број становника у земљама у развоју у истом периоду је више него утројачен. На њих је 1950. године долазило око 2/3 светског становништва, а 2010. године преко 4/5, или 5.7 млрд. На њих отпада око 84% светског становништва и око 90% светског прираштаја.

Промене на демополитичкој мапи света од 1900. до 2010. године (таб. 6), иду у истом правцу – у први план избијају слабо развијене земље света. Узрок разлика у демографској динамици састоји се у томе, што је становништво развијених земаља завршило *демографску транзицију*, а популације земаља у развоју још увек се налазе у почетној фази те транзиције (Rosset E., 1978). Основни узрок демографске транзиције повезан је са социјално-економским и научно-техничким развојем друштва, мада одређену улогу имају религија, раса, култура и т. д. „Да би се просто прехраниле додатне милијарде људи у земљама у развоју, неопходан је невиђени раст производње прехранбених производа, а то је немогуће без стварања економије савременог типа – индустријске и постиндустријске“ (Вишневский А. Г., 2005).

Интересантне су и промене темпа фертилитета (просечног броја деце на једну жену). Тај показатељ за свет је у периоду од 1950-2009. године преполовљен - са 5 на 2,5. У развијеним земљама тај показатељ је знатно нижи од светског просека и 2009. г. износи 1,6. Рекордно ниским фертилитетом одликују се Русија (1,6), Кина и Швајцарска (1,5), Немачка и Јапан (1,4), Јужна Кореја (1,2) и Тајван (0,9).

Мирко Грчић

Табела 6. Десет популационо највећих држава света, 1900., 1974. и 2010. (у мил)

Ранг	1900. година		1974. година		2010. година	
	Земље	Број становника	Земље	Број становника	Земље	Број становника
1.	Кина	440	Кина	828	Кина	1339
2.	Русија	132	Индија	586	Индија	1155
3.	САД	72	СССР	252	САД	307
4.	Немачка	56	САД	212	Индонезија	230
5.	Аустроугарска	45	Индонезија	129	Бразил	194
6.	Јапан	44	Јапан	110	Пакистан	170
7.	Енглеска	41	Бразил	104	Бангладеш	162
8.	Франуска	40	Бангладеш	75	Нигерија	155
9.	Италија	33	Пакистан	68	Русија	142
10.	Турска	28	Нигерија	60	Јапан	128

Извори: *Мировая экономика и международные отношения*, нр. 5, 1968 (подаци за 1900. г.); *Rocznik Statystyczny GUS 1975* (подаци за 1974. г.); *Der neue Fischer Weltalmanach, 2012* (подаци за 2010. г.).

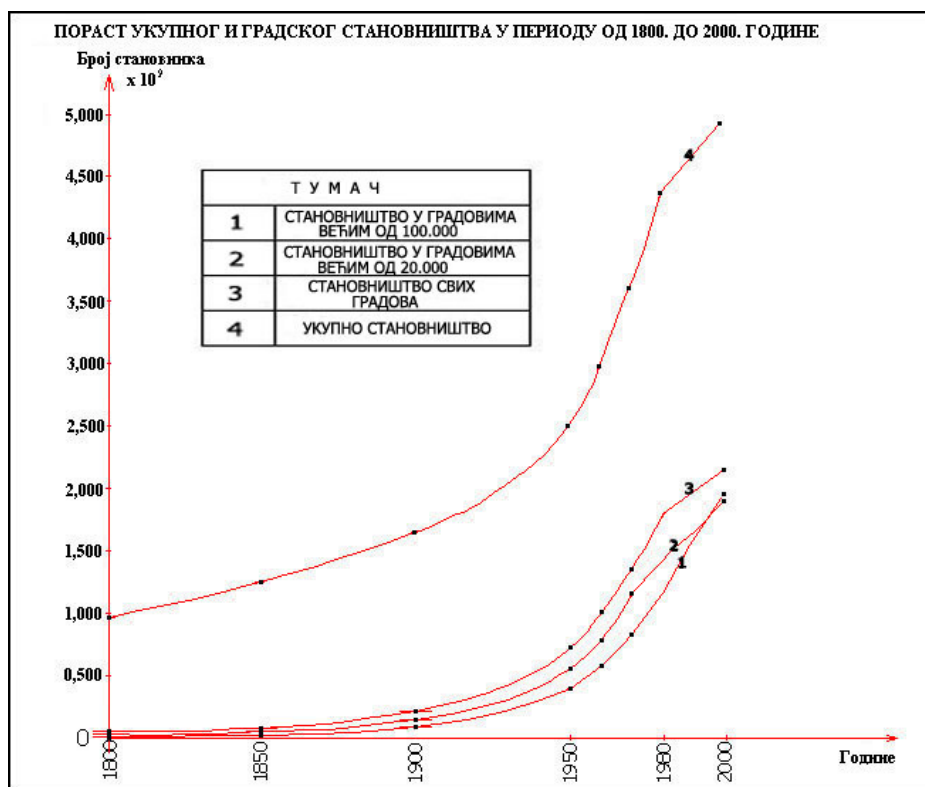
У земљама у развоју, у периоду 1960-1995., фертилитет се преполовио (од 6,2 на 3,4), и до 2009. г. опао на 2,7. У Африци је још увек веома висок (4,4), а земље рекордери у том погледу су: Нигер (7), Сомалија и ДР Конго (6-7), Буркина Фасо, Нигерија и Етиопија (5-6), Обала Слоноваче, Сенегал, Авганистан (6,5) и Палестинска територија (4,9).

Урбана револуција

Градови прате развој људске цивилизације већ око 6.000 година, али у последња два века, они достижу размере који нису били познати у историји. Древни градови су настајали због безбедности, савремени - због економске повољности. „Урбана револуција“ је повезана с „индустријском револуцијом“, која концентрише радна места, и „саобраћајном револуцијом“ која је повећала покретљивост и миграције радне снаге. Зато су индустријализоване земље, по правилу, високо урбанизоване. Развој урбанизације може се пратити на два начина – као раст градског становништва и као повећавање броја градова.

У градовима је 1975. г. живело 1,5 млрд. људи или 38% становништва света, а 2010. г., већ 3,5 млрд., или 50,5%. Према проценама, тај број ће 2025. г. достићи 5 млрд., а 2050. године 6,3 млрд. или 69%. Најинтензивнији раст становништва очекује се у градовима, који се налазе у сиромашним и густо насељеним регионима света, и у земљама које се брзо економски развијају. Највише урбанизовани региони су Северна и Јужна Америка, Европа и Аустралија са Океанијом, где се удео градског становништва креће између 70 и 82%. Темпо урбанизације у тим регионима је успорен, тако да ће степен урбанизације 2050. г. достићи 84% (изузев Океаније).

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

Слика 4. Урбана револуција у свету

Данас је приметан процес контраурбанизација, тј. прелазак становништва из великих градова у средње и мале, али то не утиче на општи степен урбанизације. Знатно нижи ниво урбанизације је у Африци (40%) и Азији (42%). Услед убрзавања процеса урбанизације, тај ниво ће до 2050. године достићи 62% у Африци и 65% у Азији. Становништво неформалних насеља са слабом инфраструктуром (сламови), 2010. године достиже 828 мил. или 55 мил. више него десет година раније. Са повећањем од 6 мил. годишње оно ће 2020. г. достићи 889 мил. (Der neue Fischer Weltalmanach, 2012).

Процес урбанизације праћен је укрупњавањем градова и формирањем мегаграда (мегаполиса). Велики градови не само да брзо расту, гутају околна насеља, него се спајају један с другим, образујући мегаградове. Према дефиницији ОУН, мегаградови су градови са 10 и више мил. становника. Средином XX в. (1950. г.) у свету је био само један мегаград - Њу Јорк (12,3 мил.), 1970. било их је 3, а 2003. већ 20. Прогнозе су да ће до 2025. године тај број достићи 28 (UN population division, 2011).

Мирко Грчић

У 2003. години од укупно 20 мегаграда, у Азији их је било 11 (Токио, Мумбаи, Делхи, Калкута, Шангај, Џакарта, Дака, Осака-Кобе, Карачи, Пекинг, Метро Манила), Латинској Америци 4 (Мексико Сити, Сао Пауло, Буенос Аирес, Рио де Жанеиро), Северној Америци 2 (Њу Јорк и Лос Анђелес), Африци 2 (Лагос и Каиро) и Европи 1 (Москва). До 2015. године у категорију мегаграда ће се сврстати још два града (Париз и Истамбул), а до 2025. г. још 6 (Киншаса, Шенжен, Квангчоу, Богота, Лима и Лахоре). На Далеком истоку биће их 8, Латинској Америци 6, Јужној Азији 6, Африци 3, Европи 3 (Париз, Москва и Истамбул), и у САД 2 (World urbanization prospects, UN, 2004; UN population division, 2011).

Табела 7. Највеће градске агломерације у свету 1930 - 2025. г. (у мил.)

Ранг	1930. године		1970. године		Прогноза за 2025. годину	
	Агломерације	Број становника	Агломерације	Број становника	Агломерације	Број становника
1.	Њу Јорк	10,3	Њу Јорк	11,6	Токио	37,1
2.	Лондон	8,1	Токио	11,5	Делхи	28,6
3.	Токио-Јокохама	6,1	Шангај	10,8	Мумбај	25,8
4.	Париз	5,0	Буенос Аирес	8,4	Сао пауло	21,7
5.	Берлин	4,5	Париз	8,2	Дака	20,9
6.	Чикаго	4,4	Пекинг	7,6	Мекс. Сити	20,7
7.	Рур	3,9	Лондон	7,4	Њу Јорк	20,6
8.	Буенос Аирес	2,8	Мексико	7,3	Калкута	20,1
9.	Филаделфија	2,7	Москва	7,1	Шангај	20,0
10.	Москва	2,5	Лос Анђелес	7,0	Карачи	18,7

Берелсон Б, 1974. (за 1930. и 1974);

UN population division, 2011. (прогноза за 2025).

Међу топ-10 градских агломерација (види таб. 7), у првој половини XX века била је само једна из недовољно развијених земаља (Буенос Аирес), 1970. године било их је 4, а 2025. ће их бити 8. Посматрано по континентима, 1930. г. међу десет највећих, 5 је било европских, 4 америчка и 1 азијски град. У 2025. г. неће бити европских градова међу водећом десеторицом, а азијских ће бити 7. Мегаградови у развијеним земљама су симбол економске моћи, док у земљама у развоју они су симбол наде за бројне имигранте. Највећи годишњи прираштај становништва имају градова у земљама у развоју, као што су Дака (5,7%), Лагос (5,8%), Џакарта (4,4%), Карачи (4,3%), Мумбај (4,3%).

Мегаградови у развијеним земљама расту спорије, нпр. Токио 1,4% годишње, Њу Јорк и Париз по 0,3%, Осака 0,2% и т. д. Агломерација Токија ће 2025. г. достићи 37,1 мил. становника. Између 25-30 мил. имаће два

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

индијска града - Мумбај и Делхи. У категорији 20-25 мил. биће Сао Пауло, Мексико Сити, Њу Јорк, Дака, Калкута, Шангај, а између 15-20 мил. имаће Лагос, Карачи, Пекинг и Киншаса. У категорији од 10-15 мил. становника биће 15 градова и то: Џакарта, Буенос Аирес, Каиро, Лос Анђелес, Метро Манила, Рио де Жанеиро, Осака-Кобе, Истанбул, Москва, Париз, Шенжен, Квангчоу, Лахоре, Богота, Лима (UN population division, 2011).

Нове форме агломерација великих градова су конурбације и мегаполиси. Те форме настају услед децентрализације и ширења градова у простору. Формирање мегаградова има своје позитивне и негативне економско-еколошке ефекте. Многи социјални, економски, еколошки, просторно-урбанистички и други проблеми који прате мегаградове свде се на питање стратегије управљања: како обезбедити “одрживи развој” (sustainable development). То се посебно односи на градове у земљама у развоју, који неконтролисано расту као хаотичне концентрације сиромашног становништва (Грчић М., Слукa Н., 2006).

Функционална улога и значај мегаградова развијеног дела света суштински се разликује од оних у недовољно развијеном делу света. Њих одликују не само квантитативне него и квалитативне карактеристике као што су: 1) истакнута улога управљања и контроле у организацији светске економије; 2) лоцирање финансијских и специјализованих фирми из сфере услуга; 3) концентрација истраживачких делатности и дифузија иновација у водећим индустријама, 4) диверсификација и специјализација тржишта иновација и знања (know-how) (Sassen S., 1991; Пушић Љ., 2001). На тај начин формиран је нови тип града – *глобални град*, чији је утицај, као центара моћи, на непосредно и глобално окружење све већи (Дерић Б., Тошић Д., Милетић Р., 2001). Идеју светских градова увео је у оптицај Ц. Фридман. Он је у својој “хипотези светског града” (Friedmann J., 1986), повезао урбанизацију са међународном поделом рада или, другим речима, локалност са светском економијом.

Здравствено стање становништва

Ниво морталитета је један од показатеља здравственог стања и еколошке ситуације. У глобалном размеру, морталитет је у периоду 1970-75. износио 11,7‰ просечно годишње а 2000-2009. је опао на 8‰. При томе је највеће смањење морталитета било (у промилима) у Африци (од 19,2 на 12), а такође у Азији (од 11,4 на 7). Значајно смањење забележено је такође у Аустралији и Океанији (од 9,6 на 7) и Јужној Америци (од 9,7 на 6).

Повећање коефицијента морталитета у истом периоду забележено је у централној и источној Европи, највише у Русији (од 9,1 на 14), Укра-

Мирко Грчић

јини (од 9,2 на 15), Пољској (од 8,3 на 10) и низу других земаља у транзицији, услед ширења сиромаштва, алкохолизма, пушења и других болести.

Ниво морталитета изнад светског просека (8‰) је у Африци (12) и Европи (11), на нивоу просека је у Северној Америци (8), а испод просека у Азији и Океанији (7) и у Јужној Америци (6). Веома висок морталитет у Африци је због сиромаштва, слабих санитарно-хигијенских услова и ниских улагања у здравство. У Европи је висок морталитет пре свега у источној Европи (13), укључујући и Србију (14), услед економске кризе и дестабилизације у периоду транзиције. У Западној Европи и Јапану, упркос великим улагањима у здравствену заштиту, морталитет је мање-више изнад светског просека, услед старења становништва.

Пол највишег коефицијента морталитета је у средњој Африци (16), западној и јужној Африци (по 14). Неславни рекордер је ДР Конго (17). Изван Африке највиши морталитет је у Авганистану (16), услед сиромаштва и ратних дејстава. Региони минималног нивоа морталитета су Централна Америка (5) и Западна Азија (5), а рекордери у том погледу су Катар и УАЕ (1), Бахреин (2), Кувајт, Оман, Брунеј, Макао, Фр. Гујана (3).

Ако посматрамо десет популационо највећих земаља света, на које отпада 57,5% светског становништва, седам од њих има коефицијент морталитета између 6-8‰, дакле испод светског просека (Бразил, Кина, Индија, Индонезија, Бангладеш, Пакистан и САД), а три су изнад светског просека (Јапан, Русија и Нигерија). Подпросечни показатељи смртности сведоче о великим потенцијалима одржавања социјалне сигурности у тим земљама, упркос великом демографском притиску.

Главни фактори смртности људи у свету данас су инфекције и паразити (око 1/3 умрлих), болести крвотока (1/5). У развијеним земљама главни узроци смрти су болести срца и крвотока (1/2 умрлих) и карцином (1/5). У земљама у развоју главни узроци смрти су инфекције и паразити (око 2/5 умрлих), што је узроковано природним условима и slabим улагањима у побољшање хигијенско-санитарних услова и здравствене заштите. У Африци, јужној и југоисточној Азији и Јужној Америци још увек велики број живота односе маларија (око 2 мил.) и колера.

У последње три деценије шири се обољење изазвано вирусом АИДС-а (сиде) у глобалном размеру, а нарочито у субсахарској Африци и југоисточној Азији. Вирусом имунодефицита (HIV) било је инфицирано 1994. године 4 мил., а 2009. године 28 мил. људи старости између 15-49 година. Земље са веома високим уделом становништва инфицираног HIV/AIDS вирусом, крајем 2009. г. (у %) су: Свазиленд (25,9), Боцвана (24,6), Лесото (23,6), Јужна Африка (17,8), Зимбабве (14,3), Замбија (13,5), Намибија (13), Мозамбик (11,5), Малави (11), Уганда (6,5), Кенија (6,3), Танзанија (5,6), Камерун (5,3), Нигерија, Обала Слоноваче и т. д.

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

У већини наведених земаља морталитет је повећан а очекивано просечно трајање живота је опало испод 60 година, што је знатно испод светског просека (70), а далеко испод просека у ЕУ (80) и Јапану (83). На пример, у Боцвани очекивани животни век са 67 година у 1985., када је забележен први случај болести, пао је на 55 година у 2009. Изненађују подаци да је на југу Африке, углавном због HIV/Aids инфекција, просечан животни век од 61 године (1990-95) опало на 52 године (2005-10), а раст становништва је од 2,4% (1990-95) опало на 0,6% (2005-2010) (Der neue Fischer Weltalmanach 2012).

У погледу смртности одојчади (до 1 године) и деце до 5 година старости (на 1000 рођених, светски просек је 43‰ за одојчад и 61‰ за децу до 5 година старости. Ови показатељи су у протекле две деценије у многим земљама преполовљени, али су још увек високи у земљама западне, централне и југоисточне Африке, као што су (у ‰): ДР Конго (одговарајућих 126 и 199), Чад (124 и 209), Сијера Леоне (123 и 182), Гвинеја Бисау (115 и 193), Централноафричка република (112 и 171), Сомалија (109 и 180), Мали (101 и 191), Бурунди (101 и 166), и т. д. Од ванафричких земаља водећи је Авганистан (134 и 199). Ови показатељи су већи у сеоским него у градским срединама, услед слабије медицинске заштите мајке и детета, мањег обухвата деце различитим вакцинацијама, нижег нивоа образованости жена, неквалитетне хране и воде и слично. Смртност одојчади је такође натпросечна у јужној Азији, док је у другим земљама и регионима света нижа – у Јапану износи 3, Европској унији 4, САД 6, Русији 8, Кини 17‰ итд. Трошкови за здравство у свету износе просечно 6,1% од БДП, али они нису у корелацији са просечним морталитетом. Највећа позитивна корелација између улагања у заштиту здравља и стопе смртности је у Африци као целини, где је у половини земаља износ улагања испод 3%, а у другој половини од 3 – 6% (изузев Боцване са 8%) од БДП. Значајне мере за побољшавање здравља грађана у земљама у развоју, повезани су пре свега с побољшавањем водоснабдевања, санитарних услова и смањивањем загађености ваздуха. У градовима економски развијених земаља ти проблеми су мање актуелни: овде већи значај добијају правни аспекти екологије градског живота.

Перспективе демографског развоја у првој половини XXI века

Према прогнозама УН број људи на свету ће 2028. године достићи 8 млрд., а 2050. године око 9,3 млрд. Дугорочније прогнозе имају „средњу“, „високу“ и „нisku“ варијанту, које су базиране на хипотези о повећавању, стагнацији или смањењу наталитета. По средњој варијанти, до краја XXI века становништво света ће прећи 10,1 млрд. људи. Становништво

Мирко Грчић

Африке ће се увећати са садашњих 1,05 млрд. на 3,57 млрд. 2100. године. У истом периоду становништво Европе ће се смањити од 740 мил. на 675 мил. Фертилитет у развијеним земљама ће опасти од данашњих 2,7 на 1,0 а у недовољно развијеним земљама од 4,4 на 2,1 деце по жени 2100. године.

Већина прираштаја данас отпада на недовољно развијене земље (око 97%), а у будућности тај удео ће бити још већи. У целини за сто година, од 1950-2050. г. становништво Африке ће се увећати за 10 пута, а њен удео у светском становништву ће се у истом периоду повећати за 2,7 пута (од 8,8% на 24%). Удео становништва Азије ће остати на приближно истом нивоу (око 55%), али ће имати највећи апсолутни пораст (скоро 2 млрд. људи) и биће најмногљуднији континент. Европа (са Русијом) ће знатно изменити позицију: за наведени период од 100 година, њен удео у укупном броју становника света ће се смањити за скоро 3 пута (од 21,7% у 1950. г., на 7,6% у 2050. г.), али ће се смањити, што је веома важно, и апсолутни број, од 740 мил. у 2011. г. на 725 мил. у 2050. г. Број становника Европе је 1950. године био већи од броја становника Африке за преко 2,5 пута и Америке за 1,6 пута, а 2050. г. ће у Америци већ бити 1,7 пута више, а у Африци 3 пута више житеља, него у Европи.

По прогнозним проценама 2050. године списак најнасељенијих земаља планете ће се променити. Индија ће заузети прво место на табели са 1,7 млрд., Кина друго, остајући приближно на садашњих 1,3 млрд. становника. Треће место заузеће Нигерија, која ће са 433 мил. становника престићи САД. Пето и шесто место заузеће Пакистан и Индонезија са преко 300 мил. становника, а седмо и осмо Бангладеш и Бразил са преко 200 мил. Затим следе Етиопија и Филипини са преко 150 мил. становника, које ће потиснути Русију и Јапан са табеле велике десеторке. Међу десет највећих земаља остаће само једна из категорије развијених – САД. Следи још осам земаља с преко 100 мил. становника, међу којима су све, осим Русије, из категорије недовољно развијених.

У развијеним земљама број становника ће 2050. бити мањи у односу на 2011. годину, посебно у Европи (2%) и Јапану (26%), услед смањивања годишње стопе природног прираштаја становништва. У земљама у развоју такође ће се смањивати годишња стопа прираштаја, али ће оне ипак остати извор скоро целокупног светског прираштаја.

Прогнозирана динамика укупног броја становника развијених и земаља у развоју објашњава се следећим узроцима:

- Смањење фертилитета у земљама у развоју (од данашњих 2,7 деце по једној жени у фертилном периоду на 2,1) при фактичком одржању његовог нивоа у развијеним земљама (а крајем периода чак и малог раста од 1,57 на 1,82); ако данас разлика у показатељу дости-

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

же 1,6 пута (одговарајућих 1,57 и 2,70), то ће на крају та разлика бити смањена;

- Снижавање смртности одојчади у обе групе земаља. У периоду 1950-2009., та смртност у свету је смањена од 209 на 43‰, у развијеним земљама са 79 на 8‰, а у земљама у развоју са 240 на 68‰. Према прогнозама до 2050. године следи смањење у развијеним земљама на 5‰, а у земљама у развоју на 20‰.
- Продужење очекиваног трајања живота за оба пола. У периоду 1950-2009. г. просечан животни век је продужен са 46 на 69 година, и то у развијеним земљама са 65 на 78, и у недовољно развијеним са 41 на 67 година. До 2050. г. прогнозе су да ће тај показатељ достићи у развијеним земљама 81, а у недовољно развијеним 75 година.
- Миграције из земаља у развоју у развијене земље ће имати тенденцију смањивања, због оштрије контроле и стабилизоваће се на нивоу 1,3 мил. људи годишње после 2020. године.
- Полна структура ће се мало променити у корист жена тако да ће на 100 жена бити 99,5 мушкараца (према садашњих 101,4).
- Просечна старост становништва ће порастати од данашњих 29 година на 37,8 година 2050. г., и на 42 године 2100. године.
- Старосна структура ће се променити у корист старијих контингента, пре свега у развијеним земљама. Данас старосна група до 15 година чини 27% светског становништва, што је скоро 3,5 пута више у односу на старосну групу преко 65 година (8%). У развијеним индустријским земљама, удео становништва преко 60 година ће порастати од данашњих 22% на 32% у 2050. години, што ће створити додатне социјалне економске проблеме. Већ 2011. г. пропорција ове две старосне групе у неким развијеним земљама је јако неуравнотежена, услед процеса старења – у Јапану 13:23, Немачкој 13:21, Италији 14:20 и Грчкој 14:19%. По средњој варијанти прогнозе ОУН, средином XXI века у развијеним земљама ће бити двоструко мање деце него старих, а просечна старост ће износити 45,6 година. У земљама у развоју до 2050. г. удео старих ће се повећати од садашњих 9% на 21%, а удео деце ће се смањити на 20%, тако да ће ове две старосне групе бити скоро уравнотежене. Африка је најмлађи континент у демографском погледу, с уделом деце до 15 година од 41%. Средином XXI века, њихов број ће бити 2 пута већи од удела старих (24:12%).

Процес старења становништва постаје очигледнији ако пратимо раст удела старосне групе од 65 и више година. У 2009. години, њихов број

Мирко Грчић

у свету је износио 560 мил. а 2050. г. он ће се увећати на близу 2 млрд. При томе, увећање ће ићи већим делом на рачун земаља у развоју. Бројност најстаријег становништва, у групи 80 и више година, увећаће се у целом свету око 5 пута (од 70 мил. у 2009. г. на 370 мил. у 2050. г.), углавном на рачун развијених земаља.

Табела 8. Број и старосна структура становништва у основним регионима света

Регион	Број становника (мил.)			Старосне групе (%)			
	1950. г.	2000. г.	2050. г.	0 - 14. г.		Преко 65 г.	
				1950.	2050.	1950.	2050.
Свет укупно	2519	6071	9587	34,3	19,7	5,2	16,4
Африка	221	796	2300	42,5	24,0	3,2	8,0
Северна	53	174	323	41,2	38,4	3,5	3,8
Западна	60	226	792	44,0	45,4	2,8	2,9
Источна	66	253	826	43,5	45,9	2,9	2,8
Средња	26	93	291	41,2	46,4	3,8	3,1
Јужна	16	50	68	39,1	37,0	3,6	3,4
Америка	338	836	1216	36,9	25,7	5,0	7,1
Северна	172	316	470	27,2	22,0	8,2	12,5
Централна	37	135	211	42,4	37,1	4,1	4,2
Карипски регион	17	38	48	38,5	21,1	4,5	6,6
Јужна	113	347	487	39,5	22,8	3,5	5,2
Азија	1399	3680	5284	36,6	31,8	4,1	5,4
Западна	51	192	402	38,5	36,7	4,4	4,4
Централна и Јужна	499	1486	2574	38,7	37,0	3,7	4,3
Југоисточна	178	520	796	39,2	34,0	3,7	4,3
Источна	671	1481	1512	34,1	25,4	4,5	6,8
Европа	547	728	725	26,2	29,3	6,2	13,9
Северна	77	94	118	23,7	19,4	10,3	15,5
Западна	141	184	191	23,3	17,7	10,2	15,1
Источна (са Русијом)	220	305	259	28,1	21,0	6,5	12,3
Јужна	109	146	157	27,6	17,0	7,6	15,0
Океанија	13	31	62	28,8	13,6	5,3	15,5

Извор: United Nations - World population prospects: the 2002 Revision.

Један од глобалних проблема човечанства је борба против сиромаштва. Око 1,5 млрд. људи живи у апсолутном сиромаштву (зарађује мање од 1 USD дневно), а око 1 милијарда људи хронично гладује. Светски домаћи бруто производ (GDP) по становнику износи просечно 10,5

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

хиљ. USD (2009), али диспаритети између најбогатијих и најсиромашнијих земаља прелазе 100 пута. У групи од 14 најсиромашнијих земаља, у којима је GDP испод 1000 USD/ст., све су у субсахарској Африци, изузев Авганистана, и то су по правилу оне земље које се одликују неповољним демографским показатељима (високи морталитет и смртност одојчади, ниско просечно трајање живота и т. д.). За поређење нивоа развитка појединих земаља и региона ОУН су 90-их година почели користити синтетички показатељ – индекс људског развоја (Human development indeks – HDI).

У основи методологије рачунања тог индекса је GDP по становнику, трајање живота, ниво писмености, медицинских услуга. Тај показатељ карактерише демографске инвестиције, при чему се претпоставља, да је коначни циљ улагања - развој човека, а економски раст је само средство да се достигне тај циљ. Према тој методологији, акумулирано богатство (или физички капитал) на планети сачињава само 16% укупног богатства, природни ресурси – 20% а људски капитал (или акумулирана улагања у човека) – 64%. При томе у неким земљама (Немачка, Јапан, Швајцарска) удео људског капитала прелази 80%.

На врху ранг листе је Норвешка, потом Аустралија, Нови Зеланд, САД, Ирска и т. д. Србија се налазила на 60. месту. На зачељу ранг листе су, 2010. године, је ДР Конго (168), затим Бурунди, Либерија, Буркина Фасо, Зимбабве, Гвинеја Бисау, дакле, најсиромашније афричке земље.

Закључак

У решавању глобалних проблема савременог света, важну улогу има демографска динамика. Научници и политичари разбијају главу над тим, куда иде овај свет, и како решити проблеме прехране растућег становништва света? Оптимисти предвиђају долазак „златног века“, а песимисти сматрају да је тај век већ прошао и да долазе суморна времена. Истина је вероватно негде на „златној средини“. Често се истиче „одрживи развој“ као глобално решење, које подразумева усклађен економски, еколошки и демографски развој. Ипак, кључ је у „демографском одговору“, из разлога што раст производње и потрошња ресурса не могу бити тако експлозивни као демографски раст. „Демографски одговор“ подразумева смањење наталитета у земљама у развоју испод „нултог раста“, тј. испод прости репродукције покољења (при ниском морталитету то значи два детета на једну жену).

Са гледишта смањивања антропогених притисака на природне системе, који обезбеђују одржање човечанства на Земљи, не би била добра демографска еволуција по „високом“ сценарију – то би био пут у еколош-

Мирко Грчић

ку катастрофу. Ни „средњи“ сценарио не даје основа за оптимизам. „Стабилних“ 9 милијарди житеља Земље, чак при садашњим размерама производних делатности могу довести до неповратних климатских и уопште еколошких промена на планети. Једина варијанта, која оставља наде за будућност - то је развој по „ниском“ сценарију, који претпоставља постепено смањење становништва приближно до оног броја, какав је био пре почетка демографске експлозије, тј. средином XX века.

Литература

- Berelson B. (1974). L'accroissement de la population: le passé, le présent, le futur, „*Bulletin de demographie et de planning familial*“, 16. 3-20.
- Вишневский А. Г. (2005). *Избранные демографические труды, Том I*. Москва: „Наука“.
- Грчић М., Слука Н. (2006). *Глобални градови*. Географски факултет Београдског универзитета и Географическиј факултет МГУ „им. М. В. Ломоносова“.
- Дерић Б., Тошић Д., Милетић Р. (2001). Глобални град. *XIV конгрес географа Југославије*, СГД, Београд.
- Der neue Fischer Weltatlas 2012*. Frankfurt am Main.
- Мичев Н. (2003). *Географија на населението на света*. Шумен, Унив. изд. „Епископ Константин Преславски“
- Массон В. М. (1971). Поселение Дцейтаун (проблема становления произвидящей экономики). *Материали и исследования по археологии СССР. № 180*.
- Nougier L. R. (1959). *Geographie humaine prehistorique*. Paris.
- Hollingsworth T. H. (1969). *Historical demography*. London.
- Population, environment and development. The concise report. UN, N. Y., 2001, ST/ESA/Aer. A/2002.
- Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of The UN Secretariat (2009). UN: *wp prospects: The 2008 Revision*. N. Y.
- Пушић Љ. (2001). *Одрживи град, ка једној социологији окружења*. Београд НИ Машић.
- Reinhard M., Armengaud A. (1961). *Historie generale de la population mondiale*. Paris.
- Sassen S. (1991). *The Global City*. New York, London, Tokyo. Princeton U. P.
- Урланис Б. Ц. (1976). *Наодонаселение: исследования, публицистика*. Москва.

СТАНОВНИШТВО СВЕТА - ДИНАМИКА И ПРАВЦИ ПРОМЕНА

- Friedmann J. (1986). The World city hypothesis. *Development and change*, 4, 12-50.
- Okólski M. (1990). Modernizacja społeczeństwa a przejście demograficzne (u:) M. Okólski (red.) *Teoria przejścia demograficznego*. Warszawa: 14-40.
- Rosset E. (1978). *Eksplozja demograficzna*. Warszawa: "Książka i Wiedza".
- Спасовски М., Шантић Д. (2011). Седам милијардити становник света – поларизованост демографског развитака на почетку XXI века. *Демографија* 8, 7-24.
- Labor migration. International migration policies. (1998). *UN Dep. Of econ. And social affairs. Population division*. New York, UN, 87-172.
- Population in Europe and North America on the Eve of the Milenium: Dynamics and Policy Responses. Regional Population Meeting 7-9 December 1998. Budapest, Hungary, UN, N. Y. and Geneva, 1999. p. 18.
- World urbanization prospects, UN, 2004.
- World population prospects. The № 1998. Vol. 1. Vol. 2. UN, New York, 1999.
- United Nations - Population Division: *World Population Prospects: The 2010 Revision*, New York, 2011.

Мирко Грчић

Mirko Grčić

WORLD POPULATION - DYNAMICS AND DIRECTIONS OF CHANGE

Summary

In solving the global problems of the modern world, an important role has the demographic dynamics. Scientists and politicians ponder over it, where is going this world, and how to solve problems of nutrition of the growing world population? Optimists predict the arrival of the "golden century", but the pessimists believe that this century has already passed and the grim times will come. The truth is probably somewhere in the "golden middle". It is often said, "Sustainable development" as a global solution, which includes harmonized economic, environmental and demographic development. However, the key is the "demographic response," because the growth in production and spending resources can not be as explosive as demographic growth. "Demographic response" means a reduction in fertility in developing countries under the "zero growth", or under the simple reproduction generations (with a low mortality means two of the child to a woman). From the standpoint of reducing anthropogenic pressures on natural systems, which ensure the maintenance of mankind on Earth, there wouldn't be a good demographic evolution of the "high" scenario - it would be put into an ecological disaster. Neither the "medium" scenario gives grounds for optimism. "Stable" 9 billion inhabitants of Earth, even at the present scale of production activities can lead to irreversible climatic and environmental changes at all on the planet. The only option, which leaves hope for the future is the development of the "low" scenario, which assumes a gradual reduction in population to nearly that number, as it was prior to the demographic explosion, apropos mid-twentieth century.

Захвалница

* Рад је резултат истраживања на пројекту 176017 који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.